

*Békés Ádám*¹

A Csemegi-kódex büntetéstani tételei tovább élnek-e a jelenlegi büntetéskiszabási gyakorlatban?

Bevezető gondolatok

Tanulmányomban egy olyan témával szeretnék foglalkozni, amelynek elsődleges alapját a börtönök túlszűfolttsága kapcsán az utóbbi évek során nagy számban felmerülő viták és ezzel kapcsolatban megjelenő tanulmányok adták. A Csemegi-kódexben megjelenő individualizált büntetésekből kiindulva azt kívánom vizsgálni, hogy az évek során mennyiben változott a büntetéskiszabási gyakorlat, és a jelenleg hatályos – immáron nem is annyira új – Btk. alkalmazása során a büntetéskiszabás elvei közt újfent bevezetett közép mérték milyen hatással volt a kiszabott végrehajtandó szabadságvesztések arányára és tartamára, valamint ezen adatokból milyen tendenciákra lehet következtetni.

A Csemegi-kódex büntetéstani szemlélete

A büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikket, azaz az első jelentős magyar büntető törvénykönyvet 1878. május 29. napján fogadták el, míg 1880. szeptember 1. napján lépett hatályba. A készítőjéről, Csemegi Károlyról – akit érdekességgéppen 1845-ig Nasch Károlynak hívtak – elnevezett Csemegi-kódex volt az első kodifikált és Országgyűlés által elfogadott büntető törvénykönyv Magyarországon. A Csemegi-kódex korának egyik legszínvonalasabb törvénykönyve volt, szakmai értékét jól szimbolizálta, hogy alkotója a kor külföldi büntető törvénykönyveinek alapulvételével, azok modern intézményeinek és megoldásainak felhasználásával olyan büntető törvénykódexet hozott létre, amelynek kimagasló tudományos színvonalát mind a hazai, mind a nemzetközi jogtudomány elismerte, azt nem lehetett kétségbe vonni.

A Csemegi-kódex szankciórendszere az alábbi büntetéseket tartalmazta:

1. halálbüntetés,
2. fegyház,
3. börtön,
4. államfogház,
5. fogház,
6. pénzbüntetés.

¹ Egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék.

Halálbüntetést kizárólag előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölés, valamint a király szándékos megölése esetén lehetett alkalmazni abban az esetben, ha az elkövető betöltötte a huszadik életévét. Fayer László az 1880 és 1899 közötti évek vonatkozásában összeállított egy táblázatot, amelyből kiderül, hogy halálbüntetést nagyon ritkán szabtak ki – általánosságban legfeljebb évente egy kivégzés volt.²

Érdekes megjegyezni, hogy a Csemegi-kódex a szabadságbüntetés kifejezést használta a jelenleg hatályos Btk. által alkalmazott szabadságvesztés helyett. A szabadságbüntetés fogalmába pedig Récsy Géza álláspontja szerint minden büntetési nem beletartozott, amely valamilyen módon a szabadság korlátozását jelentette, így például a letartóztatás, száműzetés is,³ amely megközelítés a mai dogmatikai szemlélettől jelentősen eltér. A Csemegi-kódex tehát a „szabadságbüntetés” gyűjtőfogalma alatt valójában egyrészt a szabadságvesztés-büntetés egyes végrehajtási fokozatait szabályozta külön-külön büntetési nemként, másrészt mai fogalommal élve egyes, a szabadság korlátozásával járó kényszerintézkedéseket e körbe sorolt.

A kódex szerint a szabadságbüntetés tartama – hasonlóan a hatályos Btk. rendelkezéseihez – kétféle lehetett: egyrészt határozott, másrészt fegyházbüntetés esetén akár határozatlan, életfogytig tartó időtartamú is. A határozott idejű szabadságbüntetés legrövidebb tartama 2 év, míg leghosszabb időtartama 15 év volt. A büntetés időtartamával kapcsolatban megjegyzendő, hogy hasonlóan a mai Btk. rendszeréhez, a Csemegi-kódex is a relatív határozott rendszert valósította meg oly módon, hogy az általános részben a generális minimumot és maximumot, míg a különös részben a speciális minimumát és maximumát határozta meg a büntetéseknek.

Témánk szempontjából kiemelendő továbbá, hogy a Csemegi-kódex a korszemlélethez képest igen részletes és modern szabályozást tartalmazott az életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítétekkel kapcsolatban. A kódex ugyanis egyfelől ismerte az ún. „közvetítői intézetbe szállítás” intézményét. Ennek lényege szerint „az életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítétek büntetési 10. évének eltelte után” és amennyiben „szorgalmuk, valamint jó viseletük által a javulásra alapos reményt nyújtottak [...] büntetésük hátralévő részének kitöltése végett, közvetítői intézetbe szállíthatnak, ahol szintén munkával foglalkoztatnak, azonban enyhébb bánásmódban részesülnek”. Az életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítétek esetében a közvetítői intézettel összefüggésben a feltételes szabadságra bocsátásra vonatkozó szabályokat a kódex 48–49. §-ai tartalmazták. Ezen rendelkezések szerint pedig „a közvetítői intézetben letartóztatott egyéneket, ha jó viseletük és szorgalmuk által a javulás reményét megerősítették, saját kérelmükre a felügyelőbizottság ajánlatára az igazságügy miniszter feltételes szabadságra bocsáthatja, ha a büntetésük $\frac{3}{4}$ részét, az életfogytiglani fegyházra ítétek pedig legalább 15 évet kitöltötték”. A Csemegi-kódex tehát lefektette az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés alkalmazásának jogi alapjait, sőt egészen modern szemléletű szabályozást vezetett be azzal, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén 15 év kitöltése után lehetővé tette az említett rendelkezések alkalmazásával a feltételes szabadságra bocsátást. Ezenfelül érdemes megjegyezni, hogy a kódex nem ismerte a jelenleg hatályos tényleges életfogytiglani szabadságvesztés (a továbbiakban: TЭСЗ) büntetést. A hivatkozott rendelkezések jól demonstrálják „azokat a kérdéseket, amelyek a kódex hatálybalépésétől

² FAYER 1905, 159.

³ RÉCSY 1878, 164.

napjainkig végigkísérik az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetéssel kapcsolatos szabályozás problémáit”.⁴

A büntetések célja és a büntetéskiszabás elveinek alakulása

A fentiek ellenére azonban azt fontos leszögezni, hogy a Csemegi-kódex modern szemléletének és egyes elemeinek dacára összességében a törvénykönyv megtorló jellegűnek mondható, amely még mindig a múlt század büntetőpolitikai szemléletét tükrözte, hiszen a büntetések középpontjában a szabadságbüntetések álltak, és nem vették figyelembe az elkövetők kapcsán az esetlegesen felmerülő speciális preventív lehetőségeket. Vámbéry Rusztem a későbbiekben ezzel ellentétben a Csemegi-kódex által hangsúlyozott megtorló jelleg mellett a speciális prevenciót helyezte előtérbe, mivel álláspontja szerint „az a büntetés, amely büntett, és a tettes egyéni sajátosságaihoz nem alkalmazkodik, nem differenciálja a büntetést a hatás szerint, amit el kíván érni vele”.⁵

Földvári József álláspontja szerint a büntetések elődleges célja a társadalom védelme. A prevenciók célok közül a speciálpreventív célt tartja elsődlegesen követendőnek, amelynek célja a megjavítás, átnevelés lehet, amelyhez indokolatlannak tartja mind a halálbüntetés, mind a szabadságvesztés-büntetés kiszabását.⁶ Nagy Ferenc ezzel ellentétben úgy nyilatkozott, hogy a társadalom védelme érdekében a speciális és generális prevenciók cél nem különíthető el, azoknak együttesen kell érvényesülniük, azaz álláspontja szerint a büntetés lényege a megtorlás – amely azonban nem tekinthető a büntetés céljának.⁷ Tóth Mihály ezzel kapcsolatban kihangsúlyozta, hogy a két eltérő büntetőpolitikai törekvésnek együtt kellene érvényesülnie, mivel álláspontja szerint a különböző elkövetői csoportok esetében a társadalom védelme eltérő büntetőjogi eszközrendszer révén biztosítható. Példaként említi az alkalmi megtévedt bűnözőt, valamint a kifejezetten meghatározott bűncselekménycsoportra specializálódott különös visszaeső elkövetőket, mivel ezen személyek egyfelől más-más mértékben jelentenek veszélyt a társadalomra, másrészt éppen ezért eltérő büntetőjogi eszközrendszerrel kezelhetők.⁸

A büntetőpolitika által meghatározott – időszakosan eltérő – célkitűzések azonban nem kizárólagosan a büntető törvénykönyvek, valamint ezáltal a büntetőjog szabályainak módosításában valósulnak meg, hanem szükségképpen hatással vannak a büntetéskiszabás bírói gyakorlatára is. A Debreceni Ítélőtábla ezzel kapcsolatban kimondta, hogy „egyes cselekmények társadalomra való veszélyességének megítélése a jogalkotói elváráshoz igazodóan a bírói büntetéskiszabás körében is tükröződik, az esetenként az enyhülés, máskor a súlyosabb büntetőjogi joghátrányok irányába mozdul el”. (Debreceni Ítélőtábla: Bf.II.385/2011/45. szám)

Hasonlóan a Csemegi-kódex rendelkezéseéhez, a Btk. törvényi indokolása is kimondja, hogy végrehajtandó szabadságvesztés végső esetben és csak akkor szabható ki, ha a büntetési cél más büntetés alkalmazásával nem érhető el. Kertész Imre ezzel kapcsolatban

⁴ BALLA 2014.

⁵ VÁMBÉRY 1913.

⁶ HORVÁTH 1981.

⁷ KEREZSI 2002.

⁸ KERTÉSZ 2002.

azonban a börtönbüntetés visszatartó erejének alacsony hatásfokát a következő statisztikai adatokkal szemléltette:⁹ 2003-ban a szabadságvesztés-büntetésük végrehajtása alatt álló személyek 57%-a visszaeső volt, a harmada pedig többszörös visszaeső.

Bencze Mátvás a témához kapcsolódó kutatásának eredményeképpen a következő tapasztalatokra hívta fel a figyelmet. Következtetése szerint egyrészt a bíróságok a kiszabott büntetés nemének, illetve mértékének indokolásakor szinte egyáltalán nem hivatkoztak a bírói gyakorlatra. A bírói gyakorlat egységességére ugyanis jellemzően csak a jogértelmezési kérdések kapcsán történt hivatkozás. Meglátása szerint ez az egyik oka annak, hogy a büntetéskiszabási gyakorlat Magyarországon jelentős eltéréseket mutat. Kihangsúlyozta, hogy az is komoly problémaként merül fel, hogy az ügyek jelentős részében a büntetéskiszabás során az indoklás nem kellően egyéniesített, csupán az enyhítő és súlyosító tényezők felsorolásából áll, ami miatt úgy tűnhet, hogy sérül a pártatlan igazságszolgáltatás, mivel a büntetéskiszabás valódi okait nem értékeli a bíró az adott esetben megfelelően.¹⁰

Ezzel egyezően azonban Pápai-Tarr Ágnes helytállóan hangsúlyozza, hogy „a szankció kiszabása soha nem jelenthet mechanikus folyamatot a bíró számára, még akkor sem, ha külső kényszerítő körülmények – mint például a büntetőügy gyors lezárásának követelménye – ezt az attitűdöt egyébként támogatják. A bíró büntetéskiszabási tevékenysége soha nem merülhet ki az enyhítő és a súlyosító körülmények sablonos felsorolásában”.¹¹ Már Angyal Pál is akként nyilatkozott a büntetésekről, hogy „legyen a büntetés olyan, hogy végrehajtása ne okozzon az államnak, a társadalomnak nagyobb bajt, mint maga a büntetendő cselekmény okozott”.¹² Különösen megfontolandó ezen elvek szem előtt tartása akkor, amikor az új Be. által bevezetett számos új jogintézmény a büntetőeljárások egyszerűsítését és gyorsítását szorgalmazza, előtérbe helyezve az oportunitást.

A büntetéskiszabási gyakorlat kapcsán közismert tény, hogy sűrűn fogalmazódik meg kritika a közvéleményben a bírói döntésekkel szemben. Ezen kritika jellege igen változó, hol a túl enyhének vélt, hol a túl szigorúnak vélt büntetéskiszabási gyakorlat miatt kerül a viták középpontjába egy-egy ítélet, néhol pedig azért, mivel az ország különböző pontjain az egymáshoz hasonló bűncselekményekre adott büntetőjogi válaszok akár lényegesen eltérhetnek.¹³

A büntetéskiszabás kapcsán a jogirodalom a törvényesség, a humanizmus és az individualizáció elveinek tulajdonít kiemelt jelentőséget.¹⁴ Az individualizáció elve a büntetéskiszabás egyik legrégebbi, azonban a mai napig egyik legjelentősebb követelménye. Finkey Ferenc ezt az alábbi módon foglalta össze: „Minden egyes büntettest az általa elkövetett bűncselekmény nagysága, objektív súlya és a saját alanyi bűnösségének a minősége és foka szerint, tehát az osztó és kiegyenlítő igazság szerint érjen a büntetés.”¹⁵ Az individualizációnak három fajtája van: törvényi (például privilegizált és minősített esetek), bírói (konkrét élethelyzetben, egyedi jelenségekkel találkozók) és végrehajtási (elkövetőre való ráhatás, nevelés, amely mind személyi tulajdonságoktól függ) individualizáció. A bírói individualizáció

⁹ KERTÉSZ 2003, 123.

¹⁰ BENCZE 2011, 167–168.

¹¹ PÁPAI-TARR 2018, 105.

¹² ANGAL 1909, 147.

¹³ BENCZE 2005.

¹⁴ HORVÁTH 1961, 115.

¹⁵ FINKEY 1933, 38.

a „bírói büntetéskiszabási tevékenység összességét és lényegét jelenti, és nem csupán az elkövető személyiségének figyelembevételét”.¹⁶

Fontos azonban, hogy mind a Csemegi-kódex, mind a jelenleg hatályos szabályozás szerint minden büntetéskiszabás a törvényben meghatározott büntetési tételkereten belül történik. Jogosan vetődik fel tehát a bírói önállóság mértékének örökös kérdése, hiszen már az 1900-as évek elején Halász Zoltán megfogalmazta, hogy „a büntetőjog tudomány egyik legfontosabb kérdése, hogy mekkora bizalommal viseltessék a törvény az őt alkalmazni hivatkozott bíróval szemben”.¹⁷

A nagyobb törvényi kötöttség kétségtelenül egységesebb bírói gyakorlatot tud eredményezni, azonban az egyéni mérlegelés kizárása olykor az anyagi igazsággal összeegyeztethetetlen ítéletek meghozatalát okozhatná. A bíró döntéseit a jogalkotó által meghatározott keretek közt hozza meg, azonban a büntetésítél-kereten belül szabadon mérlegelhet, beleértve azon törvényi lehetőségeket is, amikor például szabadságvesztés-büntetés helyett más, alternatív büntetést szabjon ki, avagy büntetés helyett intézkedést alkalmazzon.

Földvári szerint a büntetés nemének és mértékének meghatározásánál a büntetés céljainak kell a legnagyobb jelentőséget tulajdonítani. A büntetéskiszabás körében tehát csak olyan körülményeket szabad értékelni, amelyek a büntetés céljával valamilyen összefüggésben állnak.¹⁸ A büntetés célját pedig a Btk. 79. §-a mondja ki, amely szerint a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el. A felelősségre vonás és büntetéskiszabás mértékét tehát – hasonlóan a Csemegi-kódexhez – a speciális és generális prevenció tölti ki tartalommal. A Kúria 56-os számú BK-véleménye ezzel kapcsolatban kimondja, hogy ugyan a büntetéskiszabási tényezőket nem lehet kimerítően meghatározni, de a törvény előtti egyenlőség elve a minél egységesebb döntéshozatalt várja el a bíróságoktól.¹⁹ Ezt Pápai-Tarr Ágnes akként fogalmazta meg, hogy „a bírói mérlegelésnek [ugyanakkor] gátat szab a törvény rendelkezése”.²⁰

A büntetéskiszabási szemlélet alakulása – a középérték szabályának alkalmazása

A Csemegi-kódex 90–91. §-a kimondta, hogy „ha súlyosító körülmények számuk vagy nyomatékuk tekintetében túlnyomóak: a büntetésnek az elkövetett cselekményre megállapított legmagasabb mértéke megközelítendő vagy alkalmazandó. Ha pedig az enyhítő körülmények túlnyomóak, a cselekményre a megállapított büntetésnek legkisebb mértéke megközelítendő vagy alkalmazandó”.

Tóth Mihály ezzel kapcsolatban megállapította, hogy ebből „logikailag következik a középérték irányadó volta, amint erre a törvény magyarázóinak idején szinte egyöntetűen rá is mutattak”.²¹

¹⁶ PÁPAI-TARR 2018, 107.

¹⁷ HALÁSZ 1910, 5.

¹⁸ FÖLDVÁRI 1970, 204.

¹⁹ PÁPAI-TARR 2018, 112.

²⁰ PÁPAI-TARR 2018, 113.

²¹ TÓTH 2018, 110.

A középérték alkalmazása tehát már a Csemegi-kódexben is megjelent, és a jogalkalmazónak iránymutatást adott a büntetéskiszabás során. Számos neves jogtudós is kifejtette álláspontját a középérték intézményével kapcsolatban. Angyal Pál például az alábbi módon fogalmazott: „[...] ha a súlyosító körülmények számának és nyomatékának csökkenése lefelé, az enyhítők számának és nyomatékának csökkenése pedig felfelé viszi a büntetést, úgy kell lenni egy ideális pontnak, egy matematikai középpontnak, mely a büntetési keret középpontjának felel meg, s akkor alkalmazható, mikor a súlyosító és enyhítő körülmények egymást ellensúlyozzák, vagy nincsenek sem enyhítő, sem súlyosító körülmények”.²² Edvi Illés Károly ezzel szemben a középérték alkalmazásával kapcsolatban arra hívta fel a figyelmet, hogy a bírók a büntetést gyakran a „minimumon alul szabják ki, habár nem forognak is fenn rendkívüli enyhítő körülmények”.²³ Az enyhítő és súlyosító körülmények meghatározásának hiánya, valamint az eltérő jogalkalmazási tendenciák miatt tehát szükség volt a középérték jogalkotó általi egyértelmű meghatározására. Ennek megfelelően, a királyi Curia 1885. november 26. napján a büntetés középértékéről szóló 49. számú döntvényében kimondta, hogy „a normális büntetés [...] a középső ponton lévő büntetés”.²⁴

A II. világháború után született büntetőjogi vonatkozású törvényekben nem jelent meg a Csemegi-kódex által már lefektetett középérték betartása, az elv azonban megmaradt, és Földvári József több mint másfél évtizeddel később is azt az elvet vallotta, hogy „a helyes szankció közepes távolságú határvonalakat húz meg”. Álláspontja szerint a bírók többsége a munkájuk megkönnyítésének tekintené, ha a jogalkotó „nagyobb részt vállalna a büntetés kiszabásából és a büntetés mértékének meghatározására objektív – vagy legalábbis objektívnek tűnő – támaszpontot adna a bíróságoknak”.²⁵

Ennek ellenére elmondhatjuk, hogy a középérték mint a büntetés kiszabása során irányadó elv meglehetősen hányattatott sorsú a jelenkori joggyakorlatban. Elég csak abba belegondolnunk, hogy a régi Btk. hatálya alatt csupán 1999. március 1. napján lépett hatályba a 83. § (2) bekezdésében foglalt azon rendelkezés, amely szerint meghatározott ideig tartó szabadságvesztés kiszabásakor a büntetési tétel középértékét kellett irányadónak tekinteni. Ezen szabályt azonban utóbb hatályon kívül helyezték, és 2003. márciusa és 2010. júliusa között ismételen nem kellett alkalmazni. Ezt követően azonban úgy tűnik, hogy a jogalkotó – igazodva a kialakult bírói gyakorlathoz – már konzekvensen ragaszkodott a középérték szabályának alkalmazásához, amelyet a jelenleg hatályos Btk. 80. § (2) bekezdésében törvényi szinten újfent megfogalmaztak.²⁶

A fentiek ellenére az jól látható azonban, hogy egészen a Csemegi-kódextól kezdődően megjelent a középérték – illetve annak nem nevesített változatai – a büntetéskiszabás elvei közt. Ebből arra következtethetünk, hogy a jogalkotó a Csemegi-kódex hatálybalépésétől kezdve keretet kívánt adni a jogalkalmazóknak a büntetések kiszabásánál a megfelelő mérték meghatározásához, mondhatni „nem engedte el teljesen a bírók kezét”.

²² ANGYAL 1909, 472.

²³ EDVI ILLÉS 1914, 96–97.

²⁴ EDVI ILLÉS 1914, 96–97.

²⁵ FÖLDVÁRI 1970, 192–193.

²⁶ A törvényi szabályozás változásaiból eredő a büntetéskiszabás terén jelentkező jogalkalmazói dilemmákkal kapcsolatban lásd például: FÁZSI 2017, 257–265.

A törvényi büntetési tétel és a büntetéskiszabási gyakorlat összehasonlító elemzése

A magyarországi büntetés-végrehajtás, valamint a Központi Statisztikai Hivatal összesített adatai alapján a Magyarországon regisztrált bűncselekmények, elkövetők, bűnelkövetők és a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak számának az elmúlt 6 évben történő alakulását mutatja be az 1. táblázat.

1. táblázat

A regisztrált bűncselekmények és elkövetők statisztikai arányai 2013 és 2018 között

	2013	2014	2015	2016	2017	2018. I–VI. hó
Regisztrált bűncselekmények	377 829	329 575	280 113	290 779	226 452	120 827
Elkövetők	109 797	108 474	101 492	100 933	92 896	53 460
Bűnelkövetők	103 615	105 584	99 018	98 136	90 369	51 896
Fogvatartottak	18 146	18 204	17 796	18 023	17 944	–

Forrás: saját szerkesztés

A táblázat adatai alapján jól látható, hogy a Magyarországon regisztrált bűncselekmények száma az elmúlt 6 évben 70%-kal, míg a regisztrált elkövetőké 50%-kal csökkent. A regisztrált bűncselekmények és elkövetők száma önmagában azonban meglehetősen félrevezető képet mutat, hiszen nem tükrözi hűen a ténylegesen elkövetett bűncselekmények, így a tényleges elkövetők számát, hiszen különböző nemzetközi statisztikák szerint a bűncselekmények és így az elkövetők jó része valójában felderítetlen marad, és ezáltal nem jelennek meg a bűnügyi statisztikákban sem.

A fogvatartottak számával kapcsolatban közismert, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek folyamatos telítettsége mellett is állandó növekvő tendenciát mutat. A kisebb, még a 100 főt sem elérő eltérések az évek során nem voltak kihatással az összességében meghatározható tendenciákra, hiszen a fogvatartottak létszáma 2013 óta gyakorlatilag 18 ezer fő környékén mozog. A börtönpopuláció folyamatos növekedése tehát nem a fogvatartottak létszámának növekedése miatt történik, sokkal valószínűbb, hogy az emelkedés valós oka a kiszabott végrehajtandó szabadságvesztés-büntetésekben keresendő. Ezt látszanak alátámasztani a Központi Statisztikai Hivatal adatai is, amelyek szerint az utóbbi években a szabadságvesztésre ítélt terheltek számában mérsékelt növekedés látható, amelyet a 2. táblázat szemléltet.

A 2. táblázat adatai alapján jól látható, hogy míg a relatíve enyhe, rövidebb időtartamú szabadságvesztés-büntetések száma jelentősen csökkent, addig a súlyosabb, hosszabb időtartamra kiszabott szabadságvesztések száma stagnál vagy esetleg még emelkedik is. Jól szemlélteti ezt a tendenciát az, hogy 2013-tól kezdődően az 5 év feletti tartamban kiszabott szabadságvesztés-büntetések száma és aránya kimagasló, ami Tóth Mihály álláspontja szerint jelentősen hozzájárult a későbbi évek során a börtönpopuláció „kedvezőtlen alakulásához”.²⁷ Ennek okai közt szerepelhetett, hogy a jogalkotó által – ismételtelen – bevezetett

²⁷ TÓTH 2018, 113.

„középmérték” alkalmazása a kezdetekben még nem a várt sikereket hozta, az enyhítő és súlyosbító körülmények teljes körű feltárása elmaradhatott, és a jogalkalmazó kezdetben a „biztos utat választva” a középmértékkel kapcsolatos szabályokat inkább a büntetések szigorításaként értelmezte és alkalmazta. Az Országos Bírósági Hivatal és a Büntetés-végrehajtási Intézetek adatait tanulmányozva a fenti táblázat értékei alapján megfigyelhető, hogy 2015 és 2016 vonatkozásában drasztikus emelkedés figyelhető meg a végrehajtandó szabadságvesztések számában, amire pontos magyarázat egyelőre azonban nem adható.

2. táblázat

Az elítéltek száma a szabadságvesztés tartama szerinti megoszlásban

	2013. VI. 30.	2014. VI. 30.	2015. VI. 30.	2016. VI. 30.	2017. XII. 31.
1 hónapnál rövidebb	61	77	74	52	49
1 hónap – 6 hónap	836	607	537	517	303
6 hónap – 1 év	1645	1531	1474	1373	875
1 év – 2 év	2631	2776	2810	2917	2550
2 év – 3 év	1776	1896	1801	1982	2047
3 év – 5 év	2174	2235	2259	2430	2558
5 év – 10 év	2522	2674	2894	3091	3459
10 év vagy több	757	824	877	944	1613
Tényleges életfogytiglan	266	279	307	327	54

Forrás: saját szerkesztés

A táblázatban feltüntetett, 2013 és 2017 közötti időszakban az is jól látható, hogy a kiszabott végrehajtandó szabadságvesztés-büntetések közül bizonyos tartamok csökkennek, míg bizonyos tartamok esetében folyamatos növekedés figyelhető meg. Az 1 hónapnál rövidebb tartamú végrehajtandó szabadságvesztés-büntetések esetében ez a szám csökken, továbbá igen jelentős csökkenést mutat az 1 hónap – 6 hónap közötti, valamint 6 hónap – 1 év közötti tartamú szabadságvesztés-büntetések kiszabásának száma, hiszen kevesebb mint a felére csökkentek. Az 1 év – 2 év közötti tartamú végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés esetében ez a szám egészen 2016-ig növekvő tendenciát mutatott, míg a 2017-es évben jelentős csökkenés volt megfigyelhető. Érdekes és megjegyzendő, hogy a 2013 és 2014 közötti időszakban az 1 év – 2 év közötti végrehajtandó szabadságvesztés-büntetésre ítélték száma meghaladta az amúgy összességében legmagasabb számban kiszabott, 5 év tartamú végrehajtandó szabadságvesztés-büntetések számát. A 2 év – 3 év közötti, valamint a 3 év – 5 év közötti tartamú végrehajtandó szabadságvesztés-büntetések számának tekintetében pedig szintén fokozatos emelkedés figyelhető meg. Az 5 év – 10 év közötti végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték száma 4 év alatt majdnem 1000 fővel emelkedett, valamint a 10 év vagy annál hosszabb időtartamban kiszabott büntetések száma is megduplázódott. Különösen érdekes ez a tendencia, ha figyelembe vesszük azt, hogy általánosságban azonban az elkövetők száma elvileg csökkent. Ez ugyanis azt jelenti, hogy kevesebb elkövetőre több és – az elkövetői létszám drasztikus csökkenésére figyelemmel – összességében jelentősen hosszabb tartamú szabadságvesztés jut.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztések száma azonban jelentős mértékben csökkent, így a kezdeti, 2013-as adatok szerint még 266 terhelt esetében, míg a 2017-es

adatok alapján 54 terhelt esetében szabott ki a bíróság tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést. A drasztikus csökkenés a kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztések esetében felveti a kérdést, hogy mi változott, hiszen a kiszabott szabadságvesztés-büntetések végrehajtásának aránya, mint a fenti táblázatokból látható, összességében magasabb lett 2013 óta.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés problematikája

A halálbüntetésnek az Alkotmánybíróság általi hatályon kívül helyezését követően az életfogytig tartó szabadságvesztés lett a legsúlyosabb szankció. A TÉSZ-nek az 1998. évi LXXXVII. törvény általi 1999. március 1-jei hatállyal való bevezetése – egészen pontosan a feltételes szabadságra bocsátás kizárásának lehetőségével – egyfajta hiánypótló intézkedés volt a jogalkotó részéről, hogy a társadalmat képes legyen megvédeni azoktól az elkövetőktől, akik olyan súlyos, a társadalmi normákkal a végletekig szembehelyezkedő magatartást tanúsítottak, hogy a társadalomba való visszavezetésük lényegében reménytelen. Részlet a módosítás indoklásából: „A törvény a jelenleg hatályos rendelkezést abból a megfontolásból módosítja, hogy az 1993. évi XVII. törvénnyel bevezetett szabályozás, amely arra épül, hogy az elkövető bűncselekményét elbíráló bíróság állapítja meg a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, alapvetően helyes szemléletet tükröz, azonban a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi idejének tizenöt évben történő megállapítása az e szankciótól elvárt hatás bizonyos mértékű enyhülését eredményezte a korábbi szabályozáshoz képest, amikor húsz év előtt a feltételes szabadságra bocsátásról nem lehetett szó. A törvény ezért – az 1993-ban bevezetett és 1997-ben kiegészített – rendelkezést akként módosítja, hogy a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját az 1993. évi módosítás előtt hatályban volt rendelkezéshez hasonlóan húsz évben állapítja meg, ugyanakkor arra is lehetőséget kíván biztosítani a bűncselekményt elbíráló bíróságnak, hogy – elsősorban az elkövetés jellege, a cselekmény tárgyi súlya alapján – a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét ítéletében kizárja. Abban az esetben azonban, ha a bíróság az életfogytig tartó szabadságvesztést olyan bűncselekmény miatt szabta ki, amelynek büntethetősége nem évül el, a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontja 30 év lesz.”

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézménye a bevezetése óta a kriminológusok, büntetőjogászok között többször vitát generált; többnyire annak újragondolását javasolva. Ezzel kapcsolatban érdemes kitérni Kónya István – a Kúria Büntető Kollégiumának vezetőjeként tartott – előadására, amelyben számos büntetőpolitikai szigorítással, a közép-mérték újbóli bevezetésével, illetve a „három csapás” intézményével kapcsolatos véleményét fogalmazta meg.²⁸ A tanulmány különlegessége, hogy kollégiumvezetőként, magánemberként, illetőleg tudósemberként is ír, és kiáll nagyon sok, a Csemegi-kódex óta akár törvényi szinten is megjelenő büntetéskiszabási elv, így a közép-mértékszabály alkalmazása mellett is. Kónya úgy véli, hogy a bírói kar nem veti el a közép-mérték alkalmazását, és több példát is idéz ennek alátámasztására. Elvi élel hangsúlyozza ugyanakkor, hogy a Btk.-ban történő szigorítás legfeljebb orientáció lehet a bíró számára, de a bírótól a döntés lehetőségét nem

²⁸ KÓNYA 2011, 129–135.

szabad elvonni. A szigorítást célzó imperatív, mérlegelést nem tűrő szabály ellentétes a bíró szemléletével.

A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés (TÉSZ) felülvizsgálata 2014 áprilisában került reflektorfénybe, amikor a Szegedi Ítélőtábla a P. Attila és társai ellen emberölés és más bűncselekmények miatt indított büntetőügyben az Alkotmánybírósághoz fordult, felfüggesztve a másodfokú eljárást,²⁹ majd májusban ismét, amikor Magyar László ügyében az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) Magyarországot elmarasztalta az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 3. cikkének³⁰ megsértése miatt.³¹ Utóbbira a politika azonnal reagált, és igyekezett kiszolgálni a társadalomnak a szigorú büntetés iránti igényét, le-szögezve, hogy a TÉSZ intézményét fenn kell tartani. Valójában a TÉSZ létjogosultsága árnyaltabb kérdés, és a Magyarországot marasztaló strasbourgi döntés nem is kívánja meg hazánktól az életfogytig tartó szabadságvesztés teljes elvetését, csupán a ténylegesség élet-hosszig tartó végrehajtásban való megkérdőjelezhetetlen és bírói felülvizsgálatot kizáró megnyilvánulását sérelmezi.

Ezt követően a TÉSZ szabályozásának tényleges felülvizsgálata során hozott 23/2014. (VII. 15.) AB határozatban lényegében a Kónya István tanulmányában és a marasztaló strasbourgi döntésben foglalt mondatok tükröződnek vissza, nevezetesen, hogy a hatalommegosztás elve alapvető jogállami büntetőjogi pillér, és ennek megfelelően a bíróság mérlegelési jogkörét az állam nem veheti el. Nem kötheti meg a bíró kezét, nem teheti meg azt, hogy a bírónak lényegében csak egy bizonyítási eljárás lefolytatása után, mindenféle büntetéskiszabási mérlegelés nélkül, automatikusan kelljen szankciót – ráadásul a leg-súlyosabb szankciót – kiszabnia és alkalmaznia. Ahogy Kónya is utalt rá, attól a bírói kartól, amelyik a relatíve határozott büntetési rendszerhez szokott hozzá és amelynek Btk.-beli kötelezettsége a büntetéskiszabás során a speciális és generális prevenciók cél vizsgálata, a büntetőpolitikának el kell tudnia várni és bízni kell benne a tekintetben, hogy kellően bölcs és tapasztalt lesz ahhoz, hogy megfelelően mérlegelve hozza meg a döntését.

Ezzel kapcsolatban Nagy Ferenc a *Börtönügyi Szemlében* megjelent tanulmányában összehasonlító elemzést végzett annak kimutatása érdekében, hogy az európai országokban az életfogytig tartó szabadságvesztés törvényi szabályozása milyen hasonlóságokat és eltéréseket mutat.³² A tanulmányban két csoportra osztja a vizsgált megoldásokat: az első csoportba tartoznak azok az államok, amelyek az életfogytig tartó szabadságvesztést mint határozatlan idejű szankciót nem ismerik, a szabadságvesztés kizárólag határozott idejű lehet. E csoportba tartoznak például Portugália, Spanyolország, Norvégia, Szerbia, valamint Horvátország. Nagy második csoportként határozta meg azon országok szabályozását, ahol az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésként vagy intézkedésként jelenik meg,

²⁹ P. Attila I. r. vádlott vezető védője indítványozta az eljárás felfüggesztését a Be. 266. § (1) bekezdés b) pontjában írt okból, mert álláspontja szerint az 1978. évi IV. törvény (Btk.) 47/A. § (1) bekezdés 2. fordulata, illetve a 2012. évi C. törvény 42. § 2. fordulata nemzetközi szerződésbe (az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikke) ütközik. Álláspontját arra alapozta, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága a Vinter és társai v. Egyesült Királyság ügyben kimondta, hogy az olyan életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása, amely esetében nincs lehetőség a feltételes szabadságra bocsátásra, az Egyezmény 3. cikkébe ütközik. A Szegedi Ítélőtábla az indítványnak helyt adott, és az Alkotmánybírósághoz fordult.

³⁰ EJEE 3. cikk: Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak, vagy büntetésnek alá-vetni.

³¹ 73593/10, 2014. május 20.

³² NAGY 2013, 1–16.

a büntetésből való feltételes szabadulás lehetősége azonban differenciált. A tényleges életfogytiglan tekintetében a magyarországi szabályozás nem volt idegen Ausztriától vagy Svájctól, azonban az utóbbi időben több olyan döntés is született az EJEB előtt – marasztalva az Egyesült Királyságot és Magyarországot –, amely a tényleges életfogytig tartó végrehajtást korlátok közé szorítja, elvárva az előre kiszámítható felülvizsgálat lehetőségét.³³

Kérdés, hogy mikor legyen a felülvizsgálat, hiszen a kellően magas időtartamban való meghatározás kiüresítheti a jogintézményt. Ezen a ponton fontos kiemelni Vinter Egyesült Királyság elleni ügyében hozott EJEB-ítéletet,³⁴ amely két nagyon fontos elemet tartalmaz. Egyfelől leszögezte, hogy a felülvizsgálatnak az elítéléstől számított 25 éven belül meg kell történnie, illetve ha van felülvizsgálat, akkor annak tartalmának kell lennie. A Vinter-ügyben a 3. cikk sérelmét többek között az okozta, hogy a felülvizsgálat során a büntetés fenntartásának indoka a megtorlás és elrettentés volt, nem pedig a személyiségben rejlő változások elégséges vagy elégtelen mértéke. Erre mutat rá Lévay Miklós,³⁵ amikor kiemeli, hogy a 3. cikk sérelmét jelenti a legitim büntetéstani alap, amelyhez így kapcsolódik de facto a mérséklés lehetőségének elvetése. Fontos megjegyezni azonban, hogy a Törköly-ügy³⁶ ismeretében nem mondhatjuk azt, hogy a 25 év köbe van vésve, hiszen a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának 40 évben való meghatározása önmagában nem eredményezett egyezményesértést. Ugyanakkor Nagy Ferenc idézett tanulmányából az is látható, hogy a tagállamok jelentős részében szintén a 25 éves felülvizsgálati időpont a leggyakoribb.

Semmi akadályát nem látom tehát annak, hogy a jogalkotó a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját a jelenlegi időhossz-számítási szabályok szerint állapítsa meg, de egyidejűleg szigorúbb, teljesíthető paramétereket határozzon meg a feltételes szabadságra bocsátás elrendeléséhez. Belátható, hogy amennyiben a feltételeket az elítélt nem teljesíti, úgy esetében a társadalom védelmének kötelezettsége előbbrevaló lesz a 3. cikkben biztosított jogokkal szemben úgy, hogy az elítélt alapvetően csak magát hibáztathatja. Abban az esetben viszont, ha a bíró vagy más hatóság a személyiség megváltozásának olyan fokát észleli, hogy az az elítélt társadalomra való veszélyességét már csekéllyé teszi, úgy esetében a feltételes szabadságra bocsátás ugyanazt a kockázatot rejti csupán, mint akinek a feltételes szabadságra bocsátását a perbíróság az ítéletében szabta ki – ahogy azt a Csemegi-kódex előadásom elején hivatkozott rendelkezései is szabályozták. Lehet, hogy ritka példa lesz, de az EJEB szerint ezt az esélyt minden személynek meg kell adni, Csemegi megfogalmazása szerint azoktól, akik „szorgalmuk, valamint jó viseletük által a javulásra alapos reményt nyújtottak”, nem lehet elvenni a legalább a feltételes szabadságra bocsátás reményét.

Befejező következtetések: a Csemegi-kódex büntetéstani elveinek továbbélése

Az előadásom elején felvetett kérdésre tehát, miszerint a „Csemegi-kódex büntetéstani tételei továbbélnek-e a jelenlegi büntetéskiszabási gyakorlatban?”, az az egyértelmű válasz

³³ TÓTH 2012, 268–272.

³⁴ 66.069/09, 130/10 és 3.896/10., 2013. július 9.

³⁵ LÉVAY 2012, 76.

³⁶ 4413/06, 2011. április 5.

adható, hogy igen, a Csemegi-kódex modern szemlélete, az abban a magyar kodifikált büntetéstani alapvető elvek továbbélése mind a mai napig megfigyelhető hatályos büntetőjogunkban. Ezt nem csupán a hatályos Btk. relatíve határozott büntetési rendszere, a generális és speciális prevenciók célok érvényre juttatása tükrözi, hanem a középérték szabályának ismételt – talán véglegesnek tekinthető – bevezetése. A középérték szabályának alkalmazásával kapcsolatos jogalkotói bizonytalanság és az abból kialakult jogalkalmazói anomáliák sora arra enged következtetni, hogy léteznek a büntetéskiszabás körében is olyan elvek, amelyek az egységes és kiszámítható bírói gyakorlat érdekében szinte megkerülhetetlenek. Jól szemlélteti egyben a Csemegi-kódex modern szemléletét, hogy a törvénykönyv már 140 évvel ezelőtt egyértelmű utalást tartalmazott ezen szabály irányadó alkalmazására.

Jól szemléltetik továbbá Csemegi Károly művének modernségét, egyben – a korszellemhez képest meglehetősen – humanitárius szemléletét az életfogytiglani szabadságvesztéssel kapcsolatos rendelkezései. Érdemes lehet ugyanis azon elgondolkozni, hogy a 19. századi büntetőjog szellemiségének megfelelően alapvetően azért mégiscsak megtorló jellegű, a retorzió elvét előtérbe helyező Csemegi-kódex az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték számára már 15 év kitöltése után lehetővé tette kérelmükre a feltételes szabadságra bocsátásukat, így tehát legalább elvben biztosította ennek lehetőségét számukra. A TÉSZ jelenlegi magyar szabályozásával kapcsolatban folyamatosan változó intenzitással fel-fellángoló vita középpontjában az a kérdés áll, hogy a 21. században mennyire összeegyeztethető az emberi jogokkal az, hogy az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték számára csak 40 év szabadságvesztés kitöltése után biztosított kötelező jelleggel a kegyelmi eljárás.

Mindezzel, úgy gondolom, önmagában a három csapás, illetve az életfogytig tartó szabadságvesztés intézményeinek alkalmazása által ahogy a Csemegi-kódex hatálybalépésekor, úgy most sem sérül a büntetőpolitika, azonban a vélelmezett társadalmi igény a szigorú büntetőjogi elbánás iránt kielégül, így ezen intézmények megfelelhetnek a modern jogállami elvárásoknak is, kizárólag azonban megfelelően részletezett és körültekintő szabályozás mellett.

Felhasznált irodalom

- ANGYAL Pál (1909): *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt.
- BENCZE Mátyás (2005): *A magyarországi büntetéskiszabási gyakorlat kutatásának hipotézise*. Elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu/bencze21.html> (A letöltés dátuma: 2018. november 5.)
- BENCZE Mátyás (2011): *Elvek és gyakorlatok – Jogalkalmazási minták és problémák a magyar bírói ítélkezésben*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- EDVI ILLÉS Károly (1914): Normális büntetés. In *Büntetőjogi dolgozatok Balogh Jenő születése ötvenedik évfordulójának ünnepére*. Pécs. 96–97.
- FAYER László (1905): *A magyar büntetőjog kézikönyve*. Budapest, Franklin Nyomda.
- FÁZSI László (2017): Az enyhébb elbírálás kérdésének dilemmái. *Magyar Jog*, 64. évf. 5. sz. 257–265.
- FINKEY Ferenc (1933): *Büntetéstani problémák*. Budapest, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Rt.
- FÖLDVÁRI József (1970): *A büntetés tana*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- HALÁSZ Zoltán (1910): *Büntetéskiszabási kérdések*. Budapest.
- HORVÁTH Tibor (1961): Büntetés, illetőleg társadalmi intézkedés alkalmazása a társadalomra veszélyes cselekmények miatt. *Jogtudományi Közlöny*, 16. évf. 1–2. sz. 11–23.

- HORVÁTH Tibor (1981): *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KEREZSI Klára (2002): Az alternatív szankciók helye és szerepe a büntetőjog szankciórendszerében. *Kriminológiai tanulmányok*, 39. kötet.
- KERTÉSZ Imre (2002): Büntetőpolitika – bűnmegelőzés. *Cég és Jog*, 4. évf. 11. sz. 28–29.
- KERTÉSZ Imre (2003): A büntetés hozama és ára. *Belügyi Szemle*, 51. évf. 1. sz. 111–128.
- KÓNYA István (2011): A három csapás bírói szemmel. *Magyar Jog*, 58. évf. 3. sz. 129–135.
- LÉVAY Miklós (2012): Az Emberi Jogok Európai Bírósága a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről. *Jogesetek Magyarázata*, 3. sz. 74–78.
- NAGY Ferenc (2013): Gondolatok a hosszú tartamú szabadságvesztésről és az európai börtönnépességről. *Börtönügyi Szemle*, 32. évf. 1. sz. 1–16.
- PÁPAI-TARR Ágnes (2018): Alapelvek a büntetéskiszabásban. *Magyar Jog*, 65. évf. 2. sz. 105–113.
- RÉCSY Géza (1878): A büntetés rendszerének alapelvei. *Jogtudományi Közlöny*, 13. évf. 20. sz. 163–165.
- TÓTH Mihály (2012): Életfogytig tartó szabadságvesztés és a remény joga újabb emberi jogi döntésekben. *Jogtudományi Közlöny*, 67. évf. 6. sz. 268–272.
- TÓTH Mihály (2018): A hazai börtönnépesség újabb kori alakulásának lehetséges okai és valószínű távlatai. *Büntetőjogi Szemle*, 7. évf. 2. sz. 107–114.
- VÁMBÉRY Ruzsitem (1913): *Büntetőjog*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata.